

Johan Gottemaker (1907-1940)

De enige Wierdenaar die sneuvelde bij de Grebbeberg

Nadat het Nederlandse leger op 15 mei 1940 tegenover de Duitsers had gecapituleerd begon een spannende tijd voor de familieleden van de militairen die het vaderland hadden verdedigd. Men vroeg zich af wat hij allemaal had meegemaakt en of hij überhaupt de oorlog had overleefd. Van sommigen werd lange tijd niets gehoord; van anderen kwam al snel bericht. De Wierdense Egberdina Gottemaker-Schipper echter wachtte tevergeefs op een goed bericht. Integendeel, haar man Johan Gottemaker was op maandag 13 mei 1940 rond half 3 in de middag gesneuveld in de gevechten met de Duitse troepen. Kleindochter Kristel Hommers - de Jong vroeg of ik misschien meer informatie had over haar opa want binnen de familie was er weinig meer bekend dan de summiere informatie die F. Noltus in 1983 had gepubliceerd. Het lukte vrij gemakkelijk om meer informatie te vinden met als direct gevolg dit artikel dat met instemming van de familie gepubliceerd mag worden.

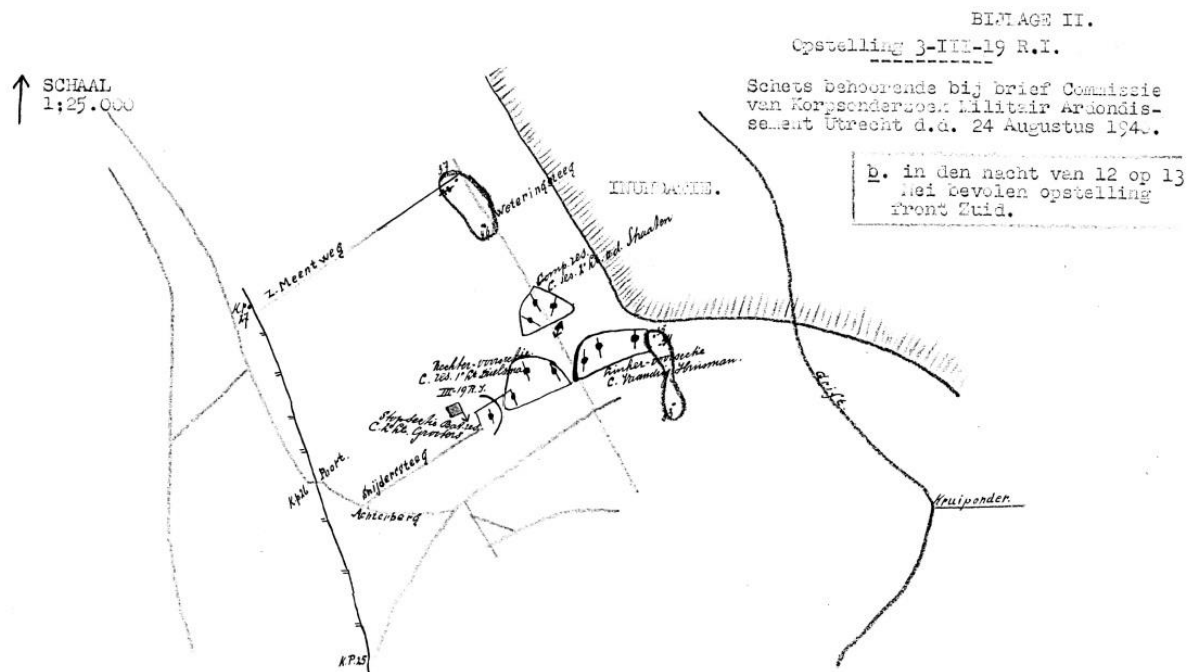
Door: Cees Hoogendijk

Johan Gottemaker werd op 10 juni 1907 geboren in huis nummer 548 te Hoge Hexel als tweede zoon van landbouwer Albertus Gottemaker (1866-1942) en diens vrouw Aaltjen Stokman (1871-1935). Gottemaker sr. was eerder getrouwd geweest met Johanna Holtink (1870-1903) en had met haar vijf kinderen gekregen. Johan werd katoenwever (fabrieksarbeider) bij Ten Cate in Nijverdal. Hij trouwde op 10 juni 1937 te Wierden met Egberdina Schipper (1906-1997), dochter van metselaar Johan Schipper (1880-1952) en Dina Wevers (1883-1966).

Johans' militaire "carriere" begon volgens de Defensie-archieven in 1924 met een vrijwillig dienstverband bij het "Vrijwillige Landstorm verband Zwolle-Assen". De Vrijwillige Landstorm was een soort leger van bewapende burgers dat opgericht werd ter ondersteuning van het reguliere leger; eigenlijk een soort voorganger van de huidige Korps Nationale Reserve (NATRES). Op donderdag 23 juni 1927 werd zijn vrijwillige dienstverband omgezet in een – in administratieve zin – onvrijwillig dienstverband. Johan werd op die dag ingelijfd bij het 19^e Regiment Infanterie (19RI). Dit Regiment was in 1913 opgericht. Gottemaker diende slechts kort (tot 4 augustus 1927) waarna hij met zogenaamd Groot Verlof mocht. Na wat korte "herhalingsoefeningetjes" in 1930, 1933 en 1939 moest hij op dinsdag 29 augustus 1939 voor iets langere tijd opnieuw zijn militaire kloffe aantrekken. De dag ervoor was namelijk Algemene Mobilisatie afgekondigd en ook "lichting 1927" was de klos.

Gottemaker was bij de uitbraak van de vijandelikheden dienstplichtig soldaat bij de 3^e Compagnie van het 3^e Bataljon van het 19^e Regiment Infanterie (3-III-19RI). Deze Compagnie bevond zich in de nacht van 12 op 13 mei 1940 in een opstelling bij het Valleikanaal net ten noorden van het dorp Achterberg. Samen met een andere Compagnie was men onderdeel van de zogenaamde voorpostenlijn en moest men de eerste klappen opvangen van de naar schatting vier keer zo sterke (!) Duitse overmacht. De voorposten danwel stellingen waren grotendeels geïmproviseerd en opgebouwd uit grond, zandzakken en hout. Johan Gottemaker is dus ook zeer waarschijnlijk ergens in deze voorposten gesneuveld.

Johan Gottemaker is hoogstwaarschijnlijk ergens in deze voorposten – ergens tussen de spoorlijn, Zuidelijke Meentweg, Weteringsteeg en Friesesteeg – gesneuveld. (<http://www.grebbeberg.nl>)

Het tijdstip van overlijden (13 mei, rond half 3 in de middag) heb ik niet kunnen matchen met een bepaalde actie of aanval en lijkt mij overigens niet al te betrouwbaar vanwege het feit dat de gevechten meerdere dagen hebben geduurd, de chaos groot was en registratie van doden vanzelfsprekend niet de hoogste prioriteit kreeg. Ook de exacte plaats van overlijden is niet achterhaald en zal hoogstens beschreven kunnen worden als “oost van Achterberg ergens tussen de spoorlijn, Zuidelijke Meentweg, Weteringsteeg en Friesesteeg”. Het vermoeden is dat het lijk – net als dat van vele anderen – enige tijd is blijven liggen voordat het werd verzameld en naar de Grebbeberg werd overgebracht. Direct na de capitulatie werd op de top van de Grebbeberg onder leiding van de Duitsers een begraafplaats ingericht waar zowel Nederlandse als Duitse gesneuvelden werden begraven. Mensen van onder andere het Rode Kruis en de EHBO kwamen naar Rhenen om te helpen met het zoeken naar de gesneuvelden en de daaropvolgende identificatie. Er is een serie foto’s gepubliceerd waarop dat proces duidelijk in beeld wordt gebracht; wellicht staat ook Johan op één van deze foto’s afgebeeld. Op vrijdag 17 mei 1940 werd het lijk van dienstplichtig soldaat Johan Gottemaker – samen met de lijken van de soldaten Nijland,

Konings, Smit, Brakke en Guchelaar – door boeren vanaf de Hoogesteeg / Meentsteeg te Achterberg overgebracht naar de Grebbeberg. De gesneuvelde mannen werden aldaar nog dezelfde dag ter aarde besteld in de graven 4-51 t/m 4-56, vanaf de weg gezien op de linkerhelft van de begraafplaats, direct achter de Duitse graven.¹ De zwangere mevrouw Gottemaker-Schipper wist op dat moment niet dat zij weduwe was geworden.²

Op 20 mei was het opsporen en begraven van de doden voltooid. Een plechtigheid volgde waarbij het oorlogskerkhof, tot dan onder Duitse militaire autoriteiten, officieel overgedragen werd aan de burgemeester van Rhenen. Een week later werd opdracht gegeven tot het overbrengen van alle veldgraven op en rond de Grebbeberg naar de begraafplaats op de Grebbeberg. Het ereveld telde midden 1940 ruim 380 Nederlandse graven, gemarkeerd door houten bordjes met daarop de naam en het legeronderdeel. Voor zover bekend, want op een groot aantal van deze bordjes stond lange tijd de tekst “Onbekende soldaat” te lezen. Pas in 1967 werden de uit de oorlogsjaren daterende kruisen, na overleg met de familie, vervangen door gelijkvormige grafstenen. Anno 2016 is het aantal graven op het Militair Erevelt Grebbeberg opgelopen tot ruim 800.

Een oude foto van de rij graven waar ook Johan Gottemaker ligt begraven (4^e kruis van rechts). (Foto: www.grebbeberg.nl) Hieronder een recentere afbeelding met de grafsteen van Gottemaker 2^e van links. (Foto: mevr. K. Hommers - de Jong)

¹ De Duitse graven zijn na de bevrijding overgebracht naar de Duitse begraafplaats in het Limburgse Ysselsteyn.

² Nog twee andere in Wierden geboren militairen verloren hun leven tijdens de gevechten op en rond de Grebbeberg. Dit betrof Bernard Albertus Brandriet (1905-1940) uit Enter en de op dat moment in Rijssen wonende Jan Willem ten Brinke (1905-1940). Eerstgenoemde is op het Militair Erevelt Grebbeberg ter aarde besteld; laatstgenoemde ligt begraven te Rijssen. Verder is bekend dat vanuit Wierden in ieder geval de militairen Draaijer, Harink, Kuiper, Nijhof, Tijhuis en Timmerman gemobiliseerd zijn geweest op en rond de Grebbeberg.

Een volledig rapport met daarin alle details van de begravingen op vrijdag 17 mei 1940 werd op 12 augustus van datzelfde jaar ter hand gesteld aan de burgemeester van Rhenen waarna ook de administratieve verwerking in de Burgerlijke Stand kon gaan plaatsvinden. Of er op het lijk van Johan ook persoonlijke spullen zijn gevonden die konden worden overgedragen aan de familie is niet bekend. Wel is bekend dat zijn horloge is teruggegeven aan de familie. Op 18 oktober 1940 – vier dagen nadat zijn dochter Johanna het levenslicht had gezien! – werd het overlijden van Johan opgetekend in het overlijdensregister van de gemeente Rhenen. De persoon die de aangifte deed was Gijsbertus Jan Hendrik Smit, een 39-jarige timmerman (tevens begrafenisondernemer) uit Rhenen. In de akte staat dat hij “uit eigen wetenschap kennis dragende” is van het overlijden van Johan. Vier dagen later werd Johans’ verscheiden ook in de Wierdense burgerlijke stand genoteerd. Daarmee was dus twee keer formeel vastgelegd dat Johan Gottemaker op 32-jarige leeftijd was overleden. Daarnaast werd op 25 februari 1941 zijn dood ook nog eens vastgelegd in een zogenaamde “Verlustmelding” van het Informatiebureau van het Nederlandsche Rode Kruis. Op het document staat bij “Anschrijf d. Angehörigen” genoteerd “E. Gottemaker-Schipper, Scharlevelt H. 115A, Wierden”;³ als doodsoorzaak (Totesursache) staat vermeld “onbekend”.

Dat Johan Gottemaker feitelijk voor zijn vaderland was gesneuveld haalde destijds niet de krant. Alleen in de Arnhemsche Courant van 31 december 1940 wordt Johans’ naam een keer genoemd in een artikel over de eerste oudejaarsherdenking op de Grebbeberg: *“Even verder zien wij vijf opvallend mooie paaltjes. ‘Het clubje van de steenfabriek’, zegt de opzichter.⁴ ‘Elken avond om 6 uur dronken deze vijf jongens koffie bij den baas van de fabriek. Ze waren er als kinderen in huis. Deze kinderen van één huis hebben we natuurlijk in hun gezinsverband gelaten’. We lezen: Guchelaar uit Meppel, Brakke, Smit uit Giethoorn, Gottemaker en Nijland.⁵ Vriendenhanden schijnen niet vreemd te zijn aan de bijzondere*

Johan Gottemaker (1907-1940) en Egberdina Schipper (1906-1997) op hun trouwdag in 1937. (Foto collectie J. de Jong - Gottemaker)

³ Met Scharlevelt wordt zeer waarschijnlijk Scharler Beld danwel Scharlebeld / Scharlebelt bedoeld. Ligt ten noorden van het dorp Hulsen (Hellendoorn).

⁴ Zal steenfabriek “de Blauwe Kamer” aan de Nederrijn geweest moeten zijn of misschien de iets stroomafwaarts gelegen kalkzandsteenfabriek (bij Rhenen).

⁵ Betreft Jan Brakke (1913-1940) uit Staphorst, Derk Jan Guchelaar (1917-1940) uit Meppel, Geerlig Nijland (1910-1940) uit Heino en Jan Smit (1916-1940) uit Giethoorn. Allemaal Overijsselaars dus.

zorg voor deze graven. Jan Roelofsen, marechaussee te Oosterbeek, die zijn post op de Grebbesluis niet verliet en daar in de eerste linie op 12 Mei 'bleef', ligt er naast".⁶ Pas in 1960, toen de "Erelijst van gevallen 1940 – 1945" werd gepubliceerd, werd voor heel Nederland duidelijk zichtbaar welk offer Johan had gebracht.

Mevrouw Gottemaker-Schipper was ten tijde van het overlijden van haar man zo'n vier maanden zwanger. Kort na de geboorte van deze baby – de weduwe Gottemaker was inmiddels verhuisd naar de Stamanstraat in Wierden – werd dus officieel geregistreerd dat vader Johan was overleden. De weduwe bleef achter met zoon Albertus (1938-2005) en baby Johanna (1940). Egberdina Gottemaker-Schipper hertrouwde nadien nog twee keer, in beide gevallen met een weduwnaar. In 1947 met Gerrit Jan Olthuis (1894-1965) en in 1967 met Jan Hendrik Noltes (1903-1969). De drievoudige weduwe woonde op het laatst van haar leven op adres Binnenhof 20 en overleed op maandag 1 december 1997 in het Twenteborg-ziekenhuis te Almelo. In het hervormd kerkblad van Wierden werd zij als volgt beschreven: *"Haar werd een lang leven geschonken, een leven waarin echter ook veel verdriet en zorg haar deel werd. Maar in dit alles wist ze zich gedragen door de Here, door Zijn belofte: "de Here, uw God, is met u alom, waar u heengaat" (Jozua 1:9b). En Hij ging met haar mee, ze mocht en kon ervan getuigen. En in vrede kon ze ook met de belofte des Heren sterven. De kinderen en (achter)kleinkinderen verliezen in haar een lieve en zorgzame moeder en 'tante' Riek Eshuis een goede vriendin. Zorgzaam tot op het laatst, leefde ze mee met hun wel en wee én bad ze voor hen."*

Met ingang van 19 februari 1948 werd postuum machtiging verleend aan Johan Gottemaker tot het dragen van het Oorlogsherinneringskruis met gesp, voor bijzondere krijgsverrichtingen "Nederland Mei 1940". Het kruis was een herinneringsmedaille, ofwel, iedere soldaat die in mei 1940 onder de wapenen was (en die vanaf 10 mei tenminste 6 maanden in functie dienst had gedaan) kon deze medaille aanvragen. Als men van onbesproken gedrag was dan kon men de medaille kopen. Krijgen deed men hem niet. Uit de betreffende dossiers die in het Nationaal Archief berusten⁷ blijkt niet dat er voor Johan ooit een onderscheiding is aangevraagd danwel correspondentie heeft plaatsgevonden met de burgemeester.

Met dit artikel hoop ik één van de Wierdense slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog een "gezicht" te hebben gegeven. Het feit dat ik reeds een vergelijkbare speurtocht had gedaan binnen mijn eigen familie (naar de krijgsverrichtingen van mijn opa) maakte het verzoek van de families Hommers en De Jong redelijk makkelijk uitvoerbaar.

Met dank aan:

- Mevr. K. Hommers - de Jong
- Mevr. J. de Jong - Gottemaker
- www.grebbeberg.nl
- Ministerie van Defensie

⁶ Het "ernaast" moet niet letterlijk worden opgevat. Roelofsen ligt namelijk op een andere rij (2) begraven.

⁷ 2.13.184; Inventaris van de archieven van het Bureau Onderscheidingen, de Commissie voor Militaire Onderscheidingen en overige archiefvormers op het gebied van (militaire) onderscheidingen van het Ministerie van Defensie (1922) 1940-1986 (1998).